

Волфганг
Щрек

*Купено
время*

Европи

traduki ^T

Издаването на това произведение беше подкрепено от ТРАДУКИ, литературна мрежа, в която са включени Федералното министерство по въпросите на Европа, интеграцията и външните работи на Република Австрия, Министерството на външните работи на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация „Про Хелвения“, КултурКонтакт Австрия (по възложение на Федералното канцлерство на Република Австрия), Гьоте-институт, Словенската агенция за книгата ЈАК, Министерството на културата на Република Хърватия, ресор „Култура“ в правителството на Княжество Лихтенщайн, Фондацията на Лихтенщайн за култура, Министерството на културата на Република Албания, Министерството на културата и информацията на Република Сърбия, Министерството на културата на Република Румъния, Министерството на културата на Черна гора и фондация „С. Фишер“.

Волфганг Щреек Купено Времѐ

Отложената
криза
на демократичния
капитализъм

Франкфуртски лекции
на името на Агорно, 2012 г.

с приложения от **Юрген Хабермас**
и **Волфганг Щреек**

Wolfgang Streeck
Gekaufte Zeit
Die vertagte Krise des demokratischen Kapitalismus
Frankfurter Adorno-Vorlesungen 2012

Wolfgang Streeck, „Vom DM-Nationalismus zum Euro-Patriotismus“

© Suhrkamp Verlag Berlin 2013

Jürgen Habermas, „Demokratie oder Kapitalismus? Vom Elend der nationalstaatlichen Fragmentierung in einer kapitalistisch integrierten Weltgesellschaft“ (Jürgen Habermas, *Im Sog der Technokratie. Kleine Politische Schriften XII*, 138-160)

© Suhrkamp Verlag Berlin 2013

All rights reserved and controlled through Suhrkamp Verlag Berlin.

Волфганг Щреек
Купено време
Отложената криза на демократичния капитализъм
Франкфуртски лекции на името на Адорно, 2012 г.

Волфганг Щреек
„От национализъм на дойче марката към патриотизъм на еврото?“

Юрген Хабермас
„Демокрация или капитализъм? За нищетата на едно капиталистически интегрирано световно стопанство, фрагментирано от националната държава“

Боряна Александрова, *превод от немски*, 2017

Стилиян Йотов, *превод от немски*, 2017

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

© Яна Левиева, *художник на корицата и серията*

© Издателска къща **КК** – Критика и Хуманизъм, 2017

ISBN 978 954 587 208 2

Всички права запазени.

Забранява се възпроизвеждането на текста изцяло или на части.

Съдържание

Въведение:

Теорията за кризите – преди, днес7

I. От криза на легитимността към фискална криза 23

Криза от нов тип..... 29

Две изненади за теорията на кризите 37

Другата криза на легитимността и
краят на следвоенния мир 48

Дългата промяна:
от следвоенен капитализъм към неолиберализъм 56

Купено време 63

II. Неолибералната реформа:

От данъчна държава към дългова държава 83

Финансова криза вследствие на провал на демокрацията?..... 83

Капитализъм и демокрация в неолибералната революция 88

Екскурс: капитализъм и демокрация..... 94

Да оставим чудовището да умре от глад! 102

Данъчната държава в криза..... 109

От данъчна държава към дългова държава..... 112

Дългова държава и разпределение 117

Политиката на дълговата държава 121

Дълговата политика като
международна финансова дипломация..... 137

III. Политиката на държавата на консолидацията:

Неолиберализмът в Европа 147

Интеграция и либерализация 147

Европейският съюз като машина за либерализация 154

Институционална промяна: от Кейнс към Хайек..... 162

Държавата на консолидацията като
европейски многостепенен режим 165

Фискалната консолидация като преобразуване на държавата	170
Растеж: <i>Back to the Future</i>	182
Екскурс: регионалните програми за растеж.....	193
За стратегическите способности на европейската държава на консолидацията.....	209
Съпротива в международната държава на консолидацията.....	220

Заклучение:

Какво предстои?	231
А сега накъде?	231
Капитализъм или демокрация?	241
Еврото като фриволен инструмент	243
Демокрация в Евроландия?	246
Слава на обезценяването	252
За една европейска Бретън-Уудска система	256
Да спечелим време	261

<i>Библиография</i>	263
---------------------------	-----

ПРИЛОЖЕНИЯ

Юрген Хабермас

Демокрация или капитализъм? За нищетата на едно капиталистически интегрирано световно стопанство, фрагментирано от националната държава	281
--	-----

Волфганг Щреек

От национализъм на дойче марката към патриотизъм на еврото? (Реплика към Юрген Хабермас)	303
--	-----

Въведение

Теорията за кризите – преди, днес

Тази книга представлява разширена версия на изнесените от мен през юни 2012 г. серия лекции на името на Адорно, почти 40 години след получаване на дипломата ми по социология във Франкфурт.¹ Не мога да кажа, че съм бил „ученик“ на Адорно. Посещавал съм някои от неговите лекции и семинари, без да разбирам много; тогава беше така и този факт се приемаше за даденост. Едва по-късно, по-скоро по случайни поводи, осъзнах колко съм пропуснал. Вследствие на това мога най-важен спомен от Адорно се свежда до дълбоката сериозност, с която той се отнасяше към работата си – в подчертано силен контраст с прекомерното вътрешно безразличие, на което са подложени социалните науки днес, след десетилетия професионализиране.

¹ Благодарен съм на Института за социални изследвания и неговия директор Аксел Хонет, както и на издателство Suhrkamp за поканата и възможността да подреда и формулирам подробно идеите си по темата. Сидония Блетлер от Института грижливо организираше и придружаваше моя престой и представяния във Франкфурт. Ефа Гилмер извърши компетентна и издържана редакция на ръкописа. Съставянето на съдържанието и данните при подготовката и последващата обработка на лекциите ми бе подпомогнато по различни начини от моите студенти и помощник-сътрудници в Института за изследване на обществото „Макс Планк“, Кьолн, сред които Анина Асман, Леа Елзесер, Лукас Хаферт, Даниел Мертенс и Филип Меертенс. Следва да се отбележат усилията на Леа Елзесер за изготвянето на многобройните диаграми, илюстриращи тезите ми. Без колегите ми Йенс Бекерт, Ренате Майнц, Фриц Шарпф, Мартин Хьопнер, Ариане Леендерц, Армин Шефер и др. от Института в Кьолн не бих бил в състояние да съчиня и половината от написаното по темата. Разбира се, сам поемам вината, в случай че не съм схванал нещо както трябва.

За щастие, никой няма да сметне, че точно аз съм подходящ за отдаване на дължимото на наследството на Адорно. Самият аз също се отказах да търся навсякъде паралели между това, което съм в състояние да кажа, и оставеното от Адорно – би изглеждало пресилено и настъпателно. Ако има припокриване, то е от съвсем общ характер. Към него се числи интуитивният ми отказ да повярвам, че кризите винаги трябва да завършват с благоприятен изход – интуиция, която може, струва ми се, да бъде усетена и при Адорно. Онова, което бих искал да обознача като функционалистко чувство за сигурност, образцово присъщо на Талкот Парсънс, му е било далечно. Адорно ни най-малко не е обещавал, че всичко в един момент отново би застанало в подобавашо равновесие от само себе си. Той не успява да си наложи изконната увереност на Хьолдерлин: „Където изникне опасност, израства и спасител“*. Аз гледам на нещата от подобен ъгъл, на каквото и да се дължи това обстоятелство. По правило възприемам социалните редове като преходни и несигурни, а неприятните изненади – като възможни по всяко време. Смятам също за погрешно да се настоява някой, който описва даден проблем като такъв, да изведе заедно с анализа му и решение²

* Преводът мой; б. пр.

² Както икономистите изискват от другите икономисти, а липсата на терапия приемат като аргумент за недостатъците на диагнозата. Вижте водения на страниците на немската преса през лятото на 2012 г. т.нар. „спор между икономистите“ по повод кризата на еврото. Единият от подписалите тогава едно „евроскептично“ писмо до „уважаемите съграждани“ – няколко дни по-късно бързо-бързо удостоил с подписа си и съответния контрапризив поради надигналото се обществено възмущение – обосновава поведението си в статия в англоезично списание със следното: „I believe economists have a duty to come up with constructive suggestions. If you're a professional firefighter, merely shouting at the flames isn't good enough“ [По мое мнение икономистите са длъжни да предлагат конструктивни решения. Ако си професионален пожарникар, не би било достатъчно просто да ругаеш срещу пламъците; б. пр.], в: *The Guardian Online*, 15.07.2012, достъпно на: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/jul/15/europe-economists-letters-national-autonomy>, последно посетено на 26.11.2012. Има обаче пожари, които не могат или все още не позволяват да бъдат потушени.

и в тази книга няма да се подчиня на подобен диктат, дори накрая все пак да правя едно предложение за това какво би могло да се направи във връзка с отделен аспект на кризата, макар то да не е толкова реалистично. Проблемите могат да са от такова естество, че да не подлежат на решение или във всеки случай да не може да бъде реализирано решение тук и сега. Ако някой ме запита с упрек къде на практика остава „положителното“, то това в крайна сметка би била още една възможност да се позова на Адорно, чийто отговор, безспорно формулиран по много подобър начин, без съмнение щеше да звучи: А ако не съществува нищо положително?

Моята книга се занимава с финансовата и бюджетната криза на настоящия демократичен капитализъм през перспективата на теориите за кризите на Франкфуртската школа от края на 60-те и началото на 70-те години, т.е. от времето около Адорно, и разбира се, на моето следване във Франкфурт. Теориите, от които изхождам, бяха опити надигащите се тогава в политическата икономия на следвоенната епоха поврати да бъдат прозрени като моменти в един всеобхватен исторически процес в общественото развитие, стъпвайки, повече или по-малко еkleктично, върху марксистката теоретична традиция. Възникналите така интерпретации бяха всичко друго, но не и еднопосочни, често просто нахвърляни под формата на щрихи и изменения, без да се очаква друго, в хода на събитията, нерядко незабелязано от създателите си. Поглеждайки назад към тях, човек отново и отново се натъква и на едно упорито настояване за наличието на незначителни разлики вътре в самото теоретично семейство, които днес изглеждат някак ирелевантни или даже напълно непонятни. Дори само поради тази причина по-долу не може да става дума за това кой в онзи период е имал повече или по-малко право.

Опитите за теоретизиране от франкфуртските години са още едно доказателство за неизбежната времева обвързаност на познанията на социалните науки. Въпреки, а и точно поради това настоящите развития подобава да бъдат разгледани с помощта на теориите за кризите на „късния капитализъм“ от 70-те години, и то не единствено защото днес отново сме наясно

и можем да заявим онова, което е било забравено или смятано за несъществуващо десетилетия наред: икономическият и общественият ред на богатите демокрации запазва своите капиталистически характеристики и следователно, доколкото това е постижимо, може да бъде разбран само посредством една теория на капитализма. В ретроспектива сме способни да уловим и нещо, което тогава не можеше да бъде уловено, тъй като все още беше *самоподразбиращо се* или *вече се беше превърнало в самоподразбиращо се*, или *нямаше желаещи* да го уловят, защото се изпречваше на пътя на дадени политически начинания. Обстоятелството, че независимо от всички усилия на теоретичния разум, нещо важно е убягнало, а нещо настъпващо се е изплъзнало от полезрението, идва между другото да ни припомни, че случващото се в обществото следва неизвестна посока, а историята не е предвидима – въпрос, за който съвременните социални науки все още не са си дали сметка докрай.³ От друга страна, противно на настъпилите промени, в настоящето могат отново да се установят неща, които са били забелязани в миналото, но след това са потънали в забрава. Колкото е ненадеждно статичното наблюдение на света, толкова идентична сама на себе си може да изглежда една социална формация десетилетия наред, щом е дефинирана като разгръщащ се процес, който удържа заедно изменящи се в хода на времето структури, чиято логика може да бъде разчетена, връщайки се назад, макар и да не е пригодна за правене на прогнози.

В моите анализи финансовата и бюджетната криза на съвременния капитализъм са разгледани в континуитета – и като момент – на едно цялостно обществено развитие, с начало, датирано от мен в края на 60-те години, което днес определям като процес на разпадане на режима на демократичния капитализъм на следвоенната епоха.⁴ Както споменах, моят принос

³ Доколкото те все още схващат и представят себе си пред останалия свят като номотетични науки. Към Франкфуртската социология обаче не може да бъде отправен такъв упрек.

⁴ Фиксирането на изходния пункт на даден процес неминуемо, в една или друга степен, носи произволен оттенък, понеже историята остава неделима и всичко има своя предистория. При все

за неговото разбиране се опира на един опит за теоретизиране, пристъпил към интерпретиране на начеващите тогава тенденции, връщайки се отново към по-стари, главно марксистки теоретични традиции. Към тях се числяха някои изследвания, правени от ръководения на по-късен етап от Адорно Институт за социални изследвания, без Адорно да е участвал непосредствено в извършването им. Теорията за кризите, създадена от Франкфуртската школа, се отличаваше с евристичното предположение за принципно наслагване на напрежение между, от една страна, социалния живот, а от друга, впрегнатата в императивите за възвращаемост и увеличаване на капитала икономика – едно отношение на напрежение, опосредено в следвоенната формация на демократичния капитализъм от държавната политика по многообразен и исторически запазващ своята динамика начин. Така че социалните институции, особено политикоикономическите, оставяха впечатление, че поддържат едни постоянно оспорвани, по правило нетрайни компромиси между базисно несъвместими ориентири за действие, а социалните системи – че са противоречиви, фундаментално нестабилни и само временно, ако въобще някога постигат равновесие. Най-накрая, икономиката на обществото, в традицията на политическата икономия, беше асимилирана като социална, т.е. не като управлявана единствено по технически или естествени закони система за действие, производна на властовите интеракции между страни, водени от разнородни интереси и разполагащи с различни ресурси.

Чрез позоваването на теории от 70-те години и опита ми да ги актуализирам на фона на четири десетилетия последващо капиталистическо развитие поставям актуалната криза на демократичния капитализъм в динамична перспектива, втъкана в поредица от развития (Streeck, 2010). Че това е пътят, по който подобава да се развива макросоциологията или политическата икономия – мисля, че като социолог и политолог съм научил в

това има преломни и формиращи моменти. Твърдението, че 70-те години на XX в. маркират края на една ера и началото на друга, междуременно се е превърнало в баналност, в която нямам повод да се съмнявам.

резултат на многобройни изследвания в разнообразни социални сфери през годините.⁵ От значение за социалните науки от моя гледна точка са не статичните състояния, а протичанията – или статичните състояния, погледнати в светлината на протичанията. Теории, придаващи на структурите или събитията смисъла на оставени на себе си уникати в едно пространство със строго рамкирани атрибути и възможности, могат да са крайно подвеждащи. Социалното се проявява във времето, разгръща се заедно с времето и започва все повече да наподобява себе си вътре в него и паралелно с него. В състояние сме да проумеем това, което виждаме днес, само ако ни е известно как е изглеждало то вчера и накъде е тръгнало. Всичко заварено винаги следва някакъв път на развитие. Той, както ще стане ясно, има решаваща роля; на това се дължат, между другото, и многото диаграми на протичания и стилизирани наративи в трите главни части на книгата.

Важно е не просто това, че всичко е обвързано с времето, но и *кога* във времето ще се състои то и *къде*. Пространството, конституираният чрез сближеността социален контекст, е не по-малко основополагащо за обществото отколкото времето, а и не иде реч само за хронологичното време⁶, но и за диахроничното, т.е. историческото. Социалнонаучните познания се превръщат наистина в такива едва когато разполагат с времеви и пространствен индекс. Кризата, която ще се анализира тук, е на капитализма в рамките на богатите демокрации на Западния свят, така както е изкристализирал след опита от *Great Depression*^{*}, новосъздаването на капитализма и либералната демокрация след Втората световна война, рухването на следвоенния ред през 70-те години, „петролните кризи“ и инфлацията и т.н. Нейните значения имат последици и за други общества, настоящи и бъдещи, но какви ще са те, се решава чрез исторически конкретни, практически дейст-

⁵ Вж. моето изследване за либерализирането на немската политическа икономия от 70-те години нататък (Streeck, 2009b). За анализа на капитализма като процес в развитие вж.: Streeck, 2011c.

⁶ Както в концепцията за зависимостта на пътя: Pierson, 2000; 2004.

^{*} англ. – Голямата депресия; международна икономическа криза през 30-те години на XX в.; 6. пр.

вия и следва да се установи чрез емпирични изследвания. Нашата обща представа за кризата – било то политическа или икономическа – може да ни е от полза; но поне толкова съществено е и специфичното, появило се за първи път в *тази* криза, което формира отличителните ѝ черти и трябва да бъде извлечено интерпретативно от нейния времеви и пространствен контекст.

Както ще бъде проследено, вземането предвид на времето при проучването на днешната финансова и бюджетна криза се оказва полезно в много отношения. Преди всичко историческият контекст релативизира значението на безбройните, наблюдаващи се в представителните социални изследвания разграничавания между националнодържавно конституираните общества на демократичния капитализъм – така, както са стилизирани на страниците на литературата за „Varieties-of-capitalism“* (Hall & Soskice, 2001) във вид на неоспорими белези на различни „модели“ капитализъм.⁷ Ако кризата се разглежда като междинен стадий в една разгърната във времето поредица от развития, тогава става видимо, че паралелите и взаимопроникванията между капиталистическите държави вземат превес над институционалните и икономическите разлики. Водещата динамика, подложена на местни модификации, е аналогична, дори и що се отнася до страни, смятани за толкова различни като Швеция и САЩ. Необикновено силно се откроява в дългосрочна перспектива централната роля на най-голямата и капиталистическа сред всички капиталистически държави – Съединените щати. Развитията, задали посоката на движение на капиталистическите демокрации, водят своето начало отгук: слагането на край на Бретън-Уудската система и на инфлацията, появата на бюджетни дефицити в резултат на отказа да се плащат данъци и намаляването на данъчните ставки, растящото финансиране на държавни дългове, вълната от консолидации от 90-те години, дерегулирането на частните финансови пазари като един аспект от политиката на приватизиране на функциите на държавата и разбира се, финансовата и бюджетната криза от 2008 г.

* англ. – разновидностите на капитализма; б. пр.

⁷ За критика на тезата за „разновидностите на капитализма“ вж.: Streeck, 2009b, 2011b.

Каузалните зависимости и механизми, интересувачи социолозите, също се простират единствено във времето, а когато говорим за адаптиране и промяна на социални институции или цели общества – в протекание на по-дълъг период от време. Склонни сме да подценяваме колко много време е нужно на социалните фактори, за да предизвикат социални въздействия. Ако повдигнем твърде рано въпроса дали една теория за трансформирането или изчерпването на дадена обществена формация е валидна, или не, сме изправени пред опасността тя да бъде оборена, преди да е доказала себе си. Добър пример във връзка с това е литературата за глобализацията в областта на сравнителната политология от 80-те и 90-те години, където, по силата на тогавашни емпирични наблюдения, беше достигнато до извода, че не може да се очакват вредни въздействия върху социалната държава вследствие премахването на границите между националните стопанства. Днес е известно, че те са били въпрос на време; както се оказа погрешно и допускането ни, че едно толкова здраво установено, инертно образувание като европейската държава на благоденствието след броени години интернационализация би изчезнала или би се трансформирала в нещо напълно ново. В много, а вероятно и в повечето случаи институционалната промяна се извършва постепенно (Streeck & Thelen, 2005), така че можем много дълго да я омаловажаваме като маргинална, макар че маргиналното отдавна е надделяло по отношение на определянето на динамиката на развитие.⁸

⁸ Ср. литературата, посветена на трансформирането на „немския модел“ на трудови отношения. Още през 80-те години първите пукнатини в системата на извънфирмено договаряне на трудовете възнаграждения бяха интерпретирани като гъвкаво адаптиране към променените условия, с намерението и ефекта от запазване на системата. С напредването на процеса на разпад започна да си прокарва път гълкуването, че най-много ще се стигне до „дуализиране“ на системата, макар и старият режим да запазваше същността си, ако и да беше загубил универсалния си характер (Palier & Thelen, 2010). Колкото повече обаче, в условия на постоянна посока на развитие, се стопява разстоянието между периферията и центъра на системата, без значение колко бавно и през какви етапи, толкова по-неотложно в един момент

Наред с продължителността и надграждащия характер на социалната и институционална трансформация – но кога дългото е достатъчно дълго? – обществените развития периодично се сблъскват с *противодействащи фактори*, които ги забавят, отклоняват, модифицират или възпрепятстват.⁹ Обществата стават свидетели на тенденции, които протичат в тях, и реагират на тези тенденции. В този смисъл демонстрират богат набор от хрумвания, надхвърлящ многократно фантазията на социалните изследователи, даже и на онези, които правилно са разгадали стоящите в основата на всичко и обществено оспорвани тенденции. Кризата на късния капитализъм през 70-те години успя да привлече вниманието и на онези, които не се интересуваха дали той залязва, или се самоунищожава. Те също долавяха напреженията, диагностицирани повече или по-малко коректно от теорията за кризите, и реагираха. Погледнато от позицията на днешния ден, тези реакции наподобяват едно средносрочно, макар протичащо вече четири десетилетия, успешно *купуване на време с парични средства*. Изразът „купувам време“ произлиза от буквалния

трябва да бъде изоставено и това тълкуване и процесът да бъде назован така, както всъщност бе разпознаваем от самото начало: процес на либерализиране на една обществена сфера, дотогава управлявана от политиката вместо от пазарните сили (Hassel, 1999; Streeck, 2009b).

⁹ Концепцията за „противодействащите фактори“ заема централно място в учението на Маркс за тенденцията на спадане на нормата за печалба (Marx, 1966 [1894], 242 и сл.). Този „закон“ [обусловен от тенденцията на спадане; б. пр.] в случая не е детерминиращ, защото предвижда възможността приеманата за действително ефективна тенденция на спадане на нормата за печалба да бъде възпирана чрез противодействащи развития. Тези развития тогава биха се дължали на проявлението на даден фактор, именно „тенденцията на спадане“, без той да може да бъде проследен емпирично, тъй като неговото разгръщане среща противодействие. За Полани мисловния конструкт ‘противодействащ фактор’ също е меродавен, когато говори за „противоборството“ на обществото срещу експанзията на пазарите и разпространето им върху „фиктивни стоки“ като земята, труда и капитала (Polanyi, 1957 [1944], гл. 11).

превод на английския идиом: *buying time*^{*}, който означава да отложиш едно предстоящо събитие, за да разполагаш с възможност след това да го предотвратиш. За целта не е необходимо непременно да се прибегва до пари. В третирания казус наистина беше така, и то в крупен мащаб: посредством използването на пари – най-мистериозната институция на капиталистическата модерност – за смекчаване на потенциално дестабилизиращи социални конфликти, най-напред с помощта на инфлацията, след това чрез задлъжняването на държавата, после по пътя на експанзията на частните капиталови пазари и най-накрая, днес, чрез изкупуването на държавни и банкови дългове от централните банки. Както ще илюстрирам, отлагането и протакането на кризата на демократичния капитализъм от следвоенните години чрез *купуване на време* е тясно свързано с епохалния процес на капиталистическо развитие, обозначаван като „финансиализиране“ (Krippner, 2011).

Ако бъде избрана достатъчно широка времева рамка, развитието на настоящата криза може да бъде представено като еволюционен, а освен това и диалектически процес.¹⁰

В ретроспектива и сред по-дълга поредица от развития онова, което в краткосрочен план все някак си е изглеждало като край на кризата, както и като опровержение на застъпваната актуална версия на теорията за кризите, изпъква като трансформация на видимата форма на фундаменталните конфликти и интеграционните дефицити, които всеки път биват причинявани наново. Решенията, по-точно приеманите за такива, не можеха да просъществуват и десетилетие, преди да се преобърнат в проблеми, или по-точно казано – в изначалния проблем, но в нова форма. Всеки триумф над кризата много скоро след това се превръщаше в прелюдия към нова криза, преминавайки през сложни и непредвидими обрати, забулвайки в забрава за известно време факта, че всички стабилизиращи мерки могат да са единствено временни, докато напредването на капиталисти-

^{*} англ. – печеля време, букв. – купувам време; б. пр.

¹⁰ За възобновяването на концепцията за диалектическата трансформация в модерната институционална теория вж.: Greif, 2006, както и: Greif & Laitin, 2004.

ческото развитие – „заграбването на земята“ чрез пазара (Lutz, 1984; Luxemburg, 1913) – влиза в разрез с логиката на социалния жизнен свят.

Към по-нерадостните ми спомени от следването във Франкфурт спада и това как в рамките на лекциите и семинарите, поне що се отнася до моя вкус, твърде много се наблягаше на „ученията“, а твърде малко на това, което трябва да се изследва с тях. Такова съприкосновение със света, каквото се срещаше в книги от типа на *Power Elite** на Ч. Райт Милс (Mills, 1956), често ми е липсвало като „франкфуртски възпитаник“. Социология без разказани истории, местен колорит и пространство за екзотичното и нерядко абсурдното в социалния и политически живот и до днес бързо ми доскучава. Макар и, воден от подобни подбуди, да избягвам тежката теоретична натовареност, от друга страна, е очевидно, че тъкмо моята тема – финансовата и бюджетната криза на богатите капиталистически демокрации – налага при нейния анализ да се стъпи върху традицията на политическата икономия. Да се занимаваш с макросоциологическа теория за кризите и политическа теория на демокрацията, без да ги отнасяш към икономиката като политико-социална дейност, е нещо, което пряко ще бъде сметнато за второстепенно, както и всяка концепция за икономиката в политиката и обществото, която игнорира тяхната съвременна капиталистическа форма на организация. Никой не е в състояние да разбере политиката и политическите институции след случилото се през 2008 г., без да ги третира в тясна зависимост с пазарите и икономическите интереси, както и с произлизащите от тях класови структури и конфликти. Дали и доколко това е „марксистки“ или дори „неомарксистки“ почин, е въпрос, който ми се струва напълно безинтересен и по който не ми се ще да дискутирам. Сред последиците от историческото развитие безспорно се подрежда невъзможността понастоящем да определим еднозначно къде в опитите за разясняване на текущите събития свършва немарксизмът и къде започва марксизмът. Така или иначе, съвременната социална наука никога, особено при анализа на цели общества и тяхното развитие, не си е спестявала работата с

* англ. – *Властови елит*; б. пр.

централни елементи от „марксистките теории“, та даже и когато се е дефинирала в техен противовес.¹¹ Аз, във всеки случай, съм убеден, че актуалното развитие на днешните модерни общества не може да бъде разчетено дори и грубо, без използването на някои базиращи се върху Маркс знакови термини, и че това все повече ще се налага със засилване на движещата роля на разрастващата се капиталистическа пазарна икономика в рамките на възникващото световно общество.

Разсъжденията ми върху кризата на демократичния капитализъм съзнателно се разпростират нашироко; картината, изобразена от тях, е нарисувана с дебела четка върху голямо платно. В центъра са разположени контекстът и последователността в развитието, а събитията са маркирани по-скоро в краищата; приблизителните сходства изтикваат встрани фините разлики; на взаимовръзките между отделни казуси и сфери на действие е отделено повече внимание, отколкото на тях самите; синтезът изпреварва анализа; а границите между дисциплините току биват пренебрегвани. Аргументацията се разтяга в много и далечни посоки: от серията стачки в края на 60-те години до въвеждането на еврото, от спирането на инфлацията в началото на 80-те години до бързото задълбочаване на неравенство-

¹¹ Това се отнася, разбира се, също и фактически в голяма степен за някой като Макс Вебер, който на практика през целия си живот се е въздържал – вероятно не случайно – открито да влезе в разрез с Маркс или дори само да го цитира. В съответствие с това „марксистките“ „учения“ много по-енергично бяха извадени от кръга на социалнонаучните дисциплини в Германия, или всъщност по-яростно откъснати, в сравнение със страните на произход на капитализма, САЩ и Великобритания, където понятията като „капитализъм“ или „класа“ винаги са били неизменна част от работния език на социалните науки. Достатъчно е само да се зачете човек в популярните на времето, образцови за американската „теория за модернизацията“ разработки от 50-те и 60-те години, например Ростоу (Rostow, 1990 [1960]) или Кер (Kerr et al., 1960), за да се види колко естествена е била употребата на знакови, разбрани или недотам разбрани термини от марксистката политическа икономия в академично-политическия естаблишмънт на водещата капиталистическа световна сила.

то в приходите в края на века, от политиката на *containment** във фазата на еврокомунизма до настоящите бюджетни кризи в средиземноморските страни и още много други. Навярно не всичко ще издържи изпита на последващи специализирани изследвания; това е рисковото при мен и при всяко синоптично наблюдение на текущи събития. Разбира се, все пак храня пълна увереност, че накрая изложеното в преобладаваща степен ще докаже себе си.

Структурата на книгата, що се отнася до нейните основни части, следва тази на три лекции. Оттук произтичат някои застъпвания и понякога изненадващи подреждания, които не биха присъствали в текста на една систематично подготвена книга. Може би обаче една подобна книга би била по-трудна за четене. Фактите и данните, използвани като доказателства и като примери, са повече или по-малко познати, поне в специализираната литература; моят принос, доколкото имам такъв, е в тяхното систематизиране в един по-голям историко-теоретичен контекст. Всяка от трите лекции беше допълнена и разширена отвъд онова, което може да бъде поднесено за един лекционен час, с идеята те да бъдат прецизирани и конкретизирани. При това, за да не накъсвам хода на текста твърде драстично, от време на време съм си служил със стилово средство бележка под линия – често за да цитирам от забележително безпощадните репортажи на *New York Times* или да докладвам за извънредно гротескни материали, каращи ни да се чувстваме несигурни дали това, което междуременно изглежда като нормално, заслужава смях или плач. Понякога прибегвам до бележки под линия и за да не трябва да предоставям съвсем официално място на по-дръзки, но вероятно именно поради това откриващи нови перспективи спекулации.

Както споменах, *Купено време* е разделена на три глави. Първата започва с кратко, междуременно наложило се почти като тривиално представяне на взаимозависимостта между финансовата, бюджетната и кризата на растежа, изправяйки политиката пред все по-нови неизвестни и до момента успешно изплъзваща се от всякакъв кризисен мениджмънт. Впоследствие

* англ. – съдържане; б. пр.

преминавам към теориите от 70-те години за една очертаваща се „криза на легитимността“ на „късния капитализъм“ и правя опит да разбера защо те, както по всичко изглежда, са били изключително незадоволително подготвени за онези обществени развития, които през последвалите десетилетия сякаш бяха на път да опровергават интуициите им. Сред тези развития се откроява най-вече дълго извършваният преход от социалния капитализъм на следвоенната епоха към неолиберализма в зората на ХХІ в. По-нататък навлизам в това как на практика диагностицираната през 70-те години криза се разгръща и приема допълнителни форми с хода на времето, докато през 2008 г. придобива днешното си изражение.

Втората глава на книгата се концентрира конкретно върху кризата на държавните финанси и нейните причини и последствия. Тя започва с критика на широко разпространените „институционално-икономически“ теории, отдаващи натрупването на държавни дългове от 70-те години нататък на една прекомерна доза демокрация, и защитава позицията, че увеличаващата се държавна задлъжнялост дефакто трябва да се прецени в контекста и като момент от неолибералната трансформация или „involution“* (Agnoli, 1967) на възникналия след 1945 г. демократичен капитализъм. Това развитие, съгласно моята теза, възбуди наново „кризата на държавата на данъците“, намерила централно място в теоретичните дебати през периода около Първата световна война (Schumpeter, 1953 [1918]). На тази база изследвам държавата на дълговете като реална институционална формация, заменила класическата държава на данъците най-късно през 80-те години. Тук, наред с другото, насочвам вниманието си към зависимостта между държавата на дълговете и разпределението на социалните шансове за живот или между държавата на дълговете и класовата структура, както и към динамизиращите се конфликти и властови отношения между гражданите и „пазарите“. Завършвам с обсъждане на систем-

* англ. – инволюция, връщане в първоначалното състояние; при цитирания Йоханес Аньоли – деградиране на демократични държави, партии, теории до състояние на пред- или антидемократични форми; б. пр.

ното значение на *международното измерение* на държавата на дълговете и ролята на международната финансова дипломация при нейното управление.

В третата глава съответно се обръщам към онази форма на политическа организация, наречена от мен „държава на консолидацията“, която е на път да измести държавата на дълговете. Поради създалите се обстоятелства нейното формиране в Европа е неразделно свързано с напредването на европейската интеграция, отдавна поела функциите на машина за либерализиране на европейските национални стопанства. В анализа си характеризирам държавата на консолидацията като многостепенен европейски режим, а процеса на фискална консолидация – като едно полагащо основи, а в действителност и разклащащо основи реструктуриране на европейската система от държави. Главата завършва с разсъждения за възможностите и бариерите пред организирането на политическа опозиция срещу такова реструктуриране.

След това в заключение синтезирам своите водещи тези и разсъждавам, навлизайки във водите и на обществените дискусии от лятото и есента на 2012 г., по примера на Европейския валутен съюз и бъдещето на еврото, върху намирането на отговор на кризата, който евентуално би могъл да удари спирачки пред процеса на капиталистическа експанзия – най-общо обозначаван накратко като „глобализация“, – но и да отвори врати пред възможността за упражняване на демократичен контрол върху „пазарите“.